

Povestea unui monument: Obeliscul „Horea, Cloșca și Crișan”

The story of a monument: The Obelisk “Horea, Cloșca and Crișan”

IONELA SIMONA MIRCEA*

Abstract. ASTRA is responsible for the construction in Alba Iulia of the Obelisk dedicated to the martyrs Horea, Cloșca and Crișan, inaugurated on October 14, 1937. The idea of creating the monument arose in the context of preparations for the anniversary of a decade of Romanian administration. The National Liberal Party requested ASTRA to organize the Celebrations, promising financial and logistical support. In the ambitious program that the Central Committee of ASTRA designed, the creation of a monument dedicated to the martyrs Horia, Cloșca and Crișan in Alba Iulia was one of the 4 major objectives established. The lack of money, given the difficulties the country was going through after the economic crisis, as well as the reduced support of the central authorities delayed the construction of the monument. In the fundraising campaigns, the efforts of the teachers, students and parents who contributed modest amounts, but in very large numbers, were admirable. Work of collaboration between the architect Octavian Mihălțan and the sculptor Iosif Fekete. An expression of the Art Deco style, the obelisk was placed at the edge of the terrace in front of the Charles VI Gate.

Keywords: Alba Iulia, monument, 1937, Horea, Cloșca and Crișan, obelisk.

Omagierea unor personalități și/sau evenimente din istoria națională prin construirea de monumente a reprezentat un punct important în agenda de lucru a ASTREI încă de la începutul secolului XX. Era un act de cultură națională absolut necesar pentru românii transilvăneni aflați sub stăpânire străină. După

* Dr., istoric-muzeograf, Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, e-mail: ionelasimonamircea1966@yahoo.com.

1918, ASTRA s-a concentrat asupra acestui obiectiv cu atât mai mult cu cât în Transilvania românii nu aveau monumente și edificii care să le reflecte istoria¹.

ASTREI i se datorează construirea la Alba Iulia a Obeliscului închinat martirilor Horea, Cloșca și Crișan, ultimul monument important, de for public, amplasat în oraș în perioada interbelică, inaugurat la 14 octombrie 1937.

Ideea realizării monumentului a apărut în contextul pregătirilor aniversării unui deceniu de administrație românească. Intenționând asigurarea unei largi participări a maselor la serbări, pe fondul acutizării luptei pentru putere, Partidul Național Liberal a solicitat ASTREI organizarea Serbărilor promițându-i sprijin financiar și logistic. În programul ambițios pe care Comitetul central al ASTREI l-a conceput, realizarea unui monument închinat martirilor Horia, Cloșca și Crișan la Alba Iulia a fost unul dintre cele 4 obiective majore stabilite.

Victoria Partidului Național Țărănesc la alegerile din noiembrie 1928, precum și tensiunile existente între ASTRA și țărăniști, mai precis, între Iuliu Maniu și Vasile Goldiș, au dus la amânarea serbărilor și la marginalizarea Asociațiunii în organizarea acestora în următorul an. Chiar și așa, în 1929, ASTRA a reușit să finalizeze două dintre cele patru obiective pe care și le propusese în 1928: Muzeul Unirii și Sala Unirii. Nu a renunțat însă la ideea ridicării la Alba Iulia a unui monument în cinstea martirilor Horea, Cloșca și Crișan.

Cu intenția aniversării în 1934 a unui veac și jumătate de la izbucnirea răscoalei (1784), conducerea Despărțământului Alba al ASTREI, în ședința din 15 noiembrie 1932, a readus în discuție problema construirii monumentului² sau măcar a montării unei plăci comemorative în Cetatea Unirii³. Consecințele crizei economice și lipsa banilor erau însă piedici serioase în atingerea acestui scop. Singura soluție era aceea a organizării unor colecte publice și a obținerii unor subvenții.

O campanie de colectare de fonduri a fost demarată în februarie 1933. Președinții despărțământului, notarul Romul Boca și, din 1936, profesorul Eugen Hulea au fost principalii promotori ai campaniei de strângere a banilor necesari pentru construirea monumentului.

S-au lansat apeluri de sprijin adresate Senatului, Camerei Deputaților, Prefecturii Județului Alba, Primăriei Alba Iulia, Revizoratului Școlar, orașelor și comunelor din județ, instituțiilor și tuturor funcționarilor, protopopiatelor ortodoxe și greco-catolice, școlilor și așezămintelor culturale din toată țara.

¹ Valer Moga, *Astra și societatea (1919–1930)*, Cluj Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2003, pp. 436–439.

² Liviu Palihovici, „Monumentul Horea, Cloșca și Crișan din Alba Iulia”, în *Apulum*, 18, Alba Iulia, 1980, p. 555.

³ *Ibidem*.

În urma solicitării din 10 martie 1933, adresată deputaților și senatorilor de a renunța la diurna pe o zi pentru construirea monumentului, s-a strâns suma de 228.850 lei⁴. Pentru a putea strânge fonduri și din taxe benevole pentru participarea la serbările școlare organizate cu acest scop, s-a cerut sprijin Prefecturii Alba și Revizoratului Școlar din Alba Iulia în cursul lunii aprilie 1933⁵. Pentru „instituirea unui timbru de 50 de bani și a unei taxe de un leu pentru spectacole” conducerea despărțământului s-a adresat Ministerului Muncii la 21 aprilie 1933⁶. La începutul lunii mai au fost solicitate subvenții de 5.000 lei primăriilor orașelor Aiud, Sebeș, Abrud și de 15.000 lei Primăriei Alba Iulia⁷. La 9 iunie 1933, suma de 1.585 lei a venit din partea magistraților și a funcționarilor Tribunalului Alba⁸. Suma de 8.300 lei a fost oferită de Protopopiatul Ortodox Alba Iulia la 20 octombrie 1933⁹. Profesori ai Liceului „Mihai Viteazul”¹⁰ din localitate au trimis, la rândul lor, 15.860 lei¹¹. Un tablou al învățătorilor din județul Alba care au contribuit cu sume modeste la realizarea monumentului indică suma de 5.200 lei¹².

O contribuție însemnată, de 146.675 lei a venit din partea profesorului Iuliu Vuia din Caransebeș, banii fiind depuși la Banca „Granita” din localitate într-un cont al despărțământului creat cu acest scop¹³. Din păcate profesorul Vuia a murit în 1933 fără a mai vedea înălțat monumentul închinat martirilor moți.

Pentru promovarea campaniei de strângere de fonduri, conducerea Despărțământului Alba al ASTREI s-a adresat redacțiilor ziarelor „Curentul” și „Calendarul” cu rugămintea de a găzdui în coloanele lor o colecție publică pentru construirea monumentului¹⁴. O solicitare asemănătoare fusese înaintată deja și ziarului local „Alba Iulia”.

Dificultățile prin care trecea țara după criza economică, numeroasele lipsuri, au făcut ca nu toate apelurile lansate să se bucure de un răspuns favorabil. Intervenția ASTREI din Sibiu care, la 30 octombrie 1933, a cerut tuturor despărțământurilor din țară să se implice, să inițieze festivaluri, serbări,

⁴ Ioana Rustoiu și colab., *Regii României la Alba Iulia*, Alba Iulia, 2019, p. 31.

⁵ Liviu Palihovici, *op. cit.*, p. 554.

⁶ *Ibidem.*

⁷ *Ibidem.*

⁸ Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, *Fond Asociațiunea pentru Literatura și Cultura Poporului Român* (M.N.U.A.I., F.A.S.T.R.A.), dos. inv. 3107, doc. 4–5.

⁹ *Ibidem*, doc. 3, 11.

¹⁰ Sunt amintiți: Eugen Hulea, Ludovic Sarvaș, Virgil Cucuiu, C. Dumitrescu, Muntean, F. Grunberg (M.N.U.A.I., F.A.S.T.R.A., dos. inv. 3107, doc. 12).

¹¹ M.N.U.A.I., F.A.S.T.R.A., dos. inv. 3107, doc. 1.

¹² *Ibidem*, doc. 10.

¹³ *Ibidem*, doc. 169; Liviu Palihovici, *op. cit.*, p. 555.

¹⁴ Liviu Palihovici, *op. cit.*, p. 556.

să organizeze conferințe pentru obținerea banilor necesari, a dat un nou imbold campaniei de colectare. Un nou apel din partea unor personalități locale¹⁵ a fost lansat la Alba Iulia la 1 martie 1934. Întreaga societate civilă, toți fiii neamului, erau chemați să sprijine cu cât de puțin ridicarea monumentului în Cetatea Unirii. Apelul se adresa inimii, urmărind reactivarea sentimentului național, a recunoștinței față de cei care nu au ezitat nicio clipă, odinioară, să-și sacrifice viața pentru comunitate.

„Cultul Euroilor este izvorul nesecat al energiilor la care se adapă un neam, atât în vremuri de restriște, cât și în zile de bucurie.

Cum printre cei dintâi eroi din Alba Iulia se ’nșiră Horia, Cloșca și Crișan, se cuvine deci a le ridica bravilor căpitani un monument vrednic de jertfa adusă pe altarul neamului.

Despărțământul Astrei din Alba Iulia socotește ca, cel puțin la 150 de ani dela moartea lor se cade a se turna în bronz chipurile neînfricaților apărători ai plaiurilor strămoșești.

Ne permitem deci a ne adresa pe această cale tuturor fiilor neamului românesc, rugându-i să-și trimită dania, oricât de modestă ar fi, dlui Emil Maxa, casierul desp. Astrei din Alba Iulia.

Cu aceeași încredere ne îndreptăm către toate societățile culturale, economice și financiare, apoi către autoritățile școlare, bisericești, comunale, județene și militare, invitându-le să ’ndemne cu stăruință pe membrii și subalternii lor să contribuie cu obolul cerut de înfăptuirea unui gând atât de nobil, ca astfel toți fii neamului să aibă prilejul a le aduce prinos de recunoștință martirilor executați în mod atât de barbar și ’ngrozitor.

Avem ferma convingere că ’ndeosebi autoritățile civile vor lua în bugetul anului 1934 o sumă care cel puțin la 150 de ani să ne dea posibilitatea a le eterniza în bronz figurile acestor eroi legendari. Ne bucurăm și mulțumim binevoitor de concursul oricărui jurnal, fie că va publica apelul nostru sau alte cuvinte însuflețite, ori va primi ofertele donatorilor, chitându-le și administrând sumele primite casieriei desp. Astrei din Alba Iulia”¹⁶.

¹⁵ Aceste personalități sunt: dr. Simion Vulcu (prefectul județului Alba), general D. Georgescu (comandantul Garnizoanei Alba Iulia), dr. Ioan Colbazi (președintele Comisiei Interimare a orașului Alba Iulia), dr. Romul Boca (președintele ASTREI), prof. Leonte Opriș (secretarul ASTREI) și membrii în comitet: dr. Ioan Pop (avocat, fost subsecretar de Stat), dr. Zaharie Muntean (avocat, fost secretar general), Augustin Ocneanu (revizor școlar), dr. Camil Velican (avocat, deputat), Vasile Urzică (protopop greco-catolic), Alexandru Baba (protopop ortodox), Florian Rusan și Ilie Magda (protopopi onorari), Eugenia Breazu (directoare la Liceu de fete din Alba Iulia), dr. Dominic Medrea (medic județean), Eugen Hulea (director la Liceul „Mihai Viteazul”), Candin Comănescu (contabil la Camera de Agricultură Alba), Virgil Cucuiu (profesor la Liceul „Mihai Viteazul”), Emil Maxa (contabil de bancă, casierul Despărțământului Alba Iulia al ASTREI).

¹⁶ M.N.U.A.I., F.A.S.T.R.A., dos. inv. 3107, doc. 74.

Un număr impresionant de școli și așezăminte culturale din toată țara au răspuns chemărilor ASTREI. În colecția de documente a Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia, în fondul ASTRA pe anul 1937, există zeci de tabele cu elevii școlilor care au contribuit cu sume modeste la construirea monumentului¹⁷. Au venit bani și din cele mai îndepărtate zone ale țării, de la școli din județele Ismail (Basarabia) și Durostor (Cadrilater). Aproape 500.000 lei s-au strâns în acest fel.

Primul concurs de proiecte, anunțat de către astriști la 9 iulie 1934, nu a trezit interesul niciunui artist¹⁸. Desigur, fondurile insuficiente și absența unui sprijin eficient din partea autorităților statului și-au spus cuvântul.

Situația s-a schimbat în 1935. După decizia guvernului de a sărbători cu tot fastul împlinirea a 150 de ani de la moartea liderilor moți și declararea zilei de 28 februarie, data supliciului, ca zi națională, o telegramă a Ministerului de Interne a sosit la 27 februarie 1935 la Prefectura Alba, solicitându-i-se prefectului organizarea la Alba Iulia a unei manifestări comemorative la care să participe personalul administrativ, școlile și militarii.

La 18 mai 1935, în ședința comitetului despărțământului s-a decis, în unanimitate, construirea monumentului în fața porții interioare a cetății, monumentul urmând să dispună de două basoreliefuri simbolice cu scene din timpul răscoalei și cu portretele martirilor, iar deasupra acestora, de un far¹⁹. S-a hotărât, de asemenea, organizarea unui nou concurs de proiecte. Condițiile au fost clarificate din start: „1. Monumentul înalt de 8 metri(i) din beton și căptușit cu peatră de Zlatna, gresie ori trahit, va avea forma unei prizme sau obelisc provăzut cu far. Monumentul se va ridica pe locul plantat cu brazi din fața porții a doua a cetății. 2. Bazoreliefuri(le) vor prezenta scene din viața, luptele și suferințele eroilor și portretele lor. 3. Soclul va fi astfel pregătit, ca mai târziu să se poată așeza eventual și statuile eroilor fără să sufere prin aceasta armonia și esteticul monumentului. 4. Costul monumentului după posibilitate va fi lei șase sute mii. 5. Proiectele și machetele premiate rămân proprietatea Astrei din Alba Iulia. 6. Premiul întâi va fi de treizeci mii lei, al doilea de douăzeci mii lei, al treilea de zece mii lei. Premiul aceluia care va executa lucrările se va socoti în costul monumentului. 7. Comitetul desp(ărțământului) Astrei din Alba Iulia cu sediul în Str. Eremia Grigorescu No. 16 își rezervă dreptul de a decide executarea. Termenul de concurs expiră la 5 septembrie 1935”²⁰.

A fost solicitată opinia sculptorului Cornel Medrea care, în răspunsul trimis lui Romul Boca, la 25 iunie 1935, a insistat pe ideea ca monumentul să nu fie abstract (obelisc), mai greu de receptat, ci unul tradiționalist, dar reprezentativ,

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Liviu Palihovici, *op. cit.*, p. 556.

¹⁹ M.N.U.A.I., *F.A.S.T.R.A.*, dos. inv. 3107, doc. 150.

²⁰ *Ibidem*, doc. 158, 174.

o statuie (înaltă de vreo 4 metrii, plasată pe un soclu impunător), iar figurile eroilor să fie puternice, cu trăsături viguroase, care să evoce ființa etnică a poporului nostru. Dacă se dorea organizarea unui concurs de proiecte atunci, în mod evident, era nevoie de un juriu de specialitate care să aprecieze valoarea proiectelor. În acest sens, Medrea a făcut și câteva propuneri. Totuși, sculptorul se întreba retoric „dacă afară de un ardelean poate altul să toarne suflul etnic în acești români?”²¹.

În cadrul concursului s-au înscris trei proiecte²², cel al arhitectului Horia Teodoru²³, din Ministerul Cultelor, membru în Comisiunea Monumentelor Istorice, deși în afara concursului, fiind susținut de profesorul Scarlat Petculescu, delegat în comisia de jurizare de către Academia de Arhitectură din București²⁴. Comitetul, în cadrul căruia au fost reprezentate toate partidele politice, au aprobat la 18 septembrie 1935 planul arhitectului Teodoru²⁵.

Pentru asigurarea unor cheltuieli mai mici, arhitectul a propus monitorizarea lucrărilor, care urmau să se facă conform planului, de către un angajat (inginer sau arhitect) din cadrul serviciului tehnic al primăriei sau prefecturii²⁶.

În octombrie 1935, încunoștiințându-l pe Cornel Medrea că s-a luat decizia în privința părții arhitecturale a monumentului, profesorul Leonte Opriș i-a cerut sculptorului să prezinte un plan concret al lucrării, o machetă, fiind considerat „cel mai indicat” să facă lucrarea având în vedere aprecierile unanime de care se bucura ca artist și, cu deosebire, faptul că era un „fiu al regiunii moților”²⁷. În ciuda discuțiilor purtate, Medrea nu a ajuns la o înțelegere cu comitetul din Alba Iulia nici în privința plății, nici în privința formei viitorului monument.

Între timp, deși suma strânsă ajunsese la aproximativ 700.000 lei²⁸, dezbaterile pentru ridicarea monumentului Horea, Cloșca și Crișan în anul 1935 au rămas infructuoase din cauza unor neînțelegeri apărute între cei 7 membrii ai comitetului de construcție (reprezentanții ASTREI) și autoritățile locale. Pe acest fond, toate hotărârile luate au fost anulate. Nici alegerea noului comitet, de nuanță național-țărănistă, în condițiile unei guvernări liberale, nu a fost deloc încurajatoare.

²¹ *Ibidem*, doc. 156.

²² Și-au manifestat dorința de a executa monumentul Petru Silvestru din Brăila și Radu Moga din Brad. În document nu apare numele vreunui alt arhitect. (Vezi M.N.U.A.I., F.A.S.T.R.A., doc. 157, 159, 160).

²³ M.N.U.A.I., F.A.S.T.R.A., doc. 155.

²⁴ *Ibidem*, doc. 173.

²⁵ *Ibidem*, doc. 163.

²⁶ *Ibidem*, doc. 162.

²⁷ *Ibidem*, doc. 175.

²⁸ *Ibidem*, doc. 165.

În aceste condiții, într-o adresă înaintată Ministerului Cultelor și Artelor la 8 aprilie 1936, prefectul județului a solicitat ca Prefecturii Alba să i se atribuie responsabilitatea edificării monumentului, prezentând și un plan al arhitectului Octavian Mihălțan, angajat al prefecturii, însoțit de un deviz estimativ al lucrărilor de 1.400.000 lei. Prefectul a cerut și cei 550.000 lei, sumă donată de Corpurile Legiuitoare pentru monument, și o subvenție de 300.000 lei, urmând ca restul banilor pentru acoperirea devizului să fie obținuți din contribuțiile comunelor mai înstărite din județ²⁹.

Planul arhitectului Octavian Mihălțan a fost aprobat de Comisiunea Monumentelor Istorice în ședința din 20 iunie 1936³⁰. Comisiunea interimară a județului Alba, întrunită în ședința din 16 iulie 1936 sub președenția lui Petru Popovici³¹, cu participarea subprefectului Avram Vesa, având în vedere aprobarea proiectului, comunicată prefecturii prin adresa Inspectoratului Artelor nr. 105806 din 8 iulie 1936 din Ministerul Cultelor și Artelor, a aprobat suma de 30.000 lei pentru executarea unor lucrări preliminare în regie proprie (sondaje pentru cunoașterea solului viitoareii fundații și executarea unei machete la o scară corespunzătoare care să permită utilizarea ei pentru monitorizarea lucrărilor)³².

Având toate aprobările ministerelor de resort și fiind întocmite lucrările preliminare necesare, cu acordul specialiștilor a fost ales locul de amplasament al monumentului, în fața Porții Carol al VI-lea. Conform dispozițiilor guvernului, monumentul (de 23 metri) urma să fie construit până la 1 noiembrie 1936. La 21 iulie 1936, prefectul județului a cerut Ministerului Apărării Naționale Direcția XII. Domeniile Militare să încunoștiințeze oficial Garnizoana Alba Iulia despre aprobarea începerii urgente a lucrărilor, pentru a pune la dispoziție terenul³³.

Străduința prefectului de a obține sprijin financiar din teritoriu nu a avut rezultatul scontat³⁴. În urma unor discuții cu ministrul Valer Pop și cu ministrul Ion C. Inculet, pornind de la sublinierea dificultăților în obținerea banilor necesari lucrărilor preliminare, estimate de arhitect la 1.000.000 lei, prefectul a propus executarea monumentului sub patronajul ASTREI, convins că acest lucru ar „netezi unele veleități locale” și ar permite evitarea unor formalități legale pe care „Legea contabilității” le impunea prefecturii în organizarea licitațiilor³⁵. În acest fel lucrările puteau continua fără probleme majore și se puteau finaliza

²⁹ S.J.A.A.N., *Fond Prefectura Alba* (S.J.A.A.N., F.P.A.), *Cabinetul prefectului*, dos 17/1936, f. 9.

³⁰ *Ibidem*, f. 18.

³¹ Au fost prezenți: Teofil Hossu (secretar general), dr. Ioan Voișan, Ioan Stoicuța, Maxim Vulcu, George Popescu, Amos Opriș, Ioan Florian, Ion Anca.

³² S.J.A.A.N., F.P.A., *Cabinetul prefectului*, dos 17/1936, f. 14.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, f. 19, 20.

³⁵ *Ibidem*, f. 19, 21.

până la sfârșitul anului. Regele Carol își manifestase deja dorința de a participa la inaugurare³⁶.

În procesul verbal al ședinței comitetului restrâns delegat cu supravegherea lucrărilor, care a avut loc în 10 septembrie 1936 în prezența lui Simion Vulcu (prefect), Ioan Colbazi (primar), Eugen Hulea, Dumitru Tecău, Vasile Urzică și Ioan Maier (din partea ASTREI), au fost stabilite câteva lucruri referitoare la: 1. executarea lucrărilor în regie proprie, cu acordarea acestora după specialități și posibilități, prin licitație publică, prin bună invoială (invitație); 2. modalitățile de plată a arhitectului, eșalonat, pe parcursul efectuării lucrărilor; 3. recepționarea săptămânală a lucrărilor de către comitet, la recepția finală urmând să participe și un specialist acreditat; 4. dreptul de semnătură pentru ridicarea banilor din contul ASTREI, depuși la agenția Băncii Naționale din Alba Iulia, acordat de către comitet lui Eugen Hulea, Dumitru Tecău și Ion Maier, fiind obligatorii cel puțin două semnături pentru scoaterea unei sume de bani, orice plată urmând să fie justificată prin acte în prima ședință a comitetului după efectuarea ei³⁷. Se pornea la drum cu o sumă de 950.000 lei, prefectul județului angajându-se să întregască suma necesară până la costul integral din fondurile prefecturii sau oferind materialele necesare construcției³⁸.

La 11 septembrie 1936, documentația a fost predată de prefectură celor șapte membrii ai Comitetului de construcție a monumentului Horea, Cloșca și Crișan³⁹ iar lucrările de nivelare a terenului, de pregătire pentru realizarea fundației au demarat⁴⁰.

La 12 septembrie 1936, prefectul Simion Vulcu a solicitat ministrului Valer Pop ca suma de 500.000 lei, ordonanțată pe numele Prefecturii Alba pentru monument, să fie vărsată la agenția Băncii Naționale din Alba Iulia și pusă la dispoziția comitetului de construcție⁴¹.

Între timp, prefectul Simion Vulcu a solicitat comandantului Regimentului 6 Pionieri ca inginerul Corbuleanu (șef al Serviciului Drumurilor din cadrul Prefecturii Alba) și arhitectul Octavian Mihălțan (subșeful serviciului), chemați "sub arme", să fie scutiți de ordinul de concentrare pentru a nu fi împiedicați să-și facă treaba⁴².

³⁶ *Ibidem*, f. 19, 22.

³⁷ M.N.U.A.I., F.A.S.T.R.A., dos. inv. 3107, doc. 175.

³⁸ *Ibidem*, doc. 176, 177.

³⁹ Ilie Stricatu (primar în Sebeș), Ovidiu Radeș (deputat de Zlatna), Petru Popoviciu (protopop în Abrud), dr. Nicolae Milea (deputat din Ocna Mureș), dr. Ilie David (primar în Aiud), dr. Nicolae Cioancă (viceprimar în Alba Iulia), dr. Octavian Acilenescu (notar public în Teiuș).

⁴⁰ S.J.A.A.N., F.P.A., *Cabinetul prefectului*, dos 17/1936, f. 27.

⁴¹ *Ibidem*, f. 28.

⁴² *Ibidem*, f. 32, 33.

Procesele verbale redactate în cadrul ședințelor comitetului (în care au intrat și comandantul Garnizoanei Alba, primarul orașului Alba Iulia și prefectul județului Alba), desfășurate până la finele anului 1936 și pe parcursul anului următor, până la finalizarea lucrărilor, scot la lumină informații interesante și amănunțite despre materialele achiziționate, prețuri, licitații, transport, plăți, firme implicate⁴³.

Rezultatul acestor eforturi a fost obeliscul Horea, Cloșca și Crișan, dezvelit la 14 octombrie 1937, operă a colaborării dintre arhitectul Octavian Mihălțan și sculptorul Iosif Fekete. Expresie a stilului *Art Deco*, obeliscul a fost amplasat la marginea terasei din fața Porții Carol al VI-lea, într-un punct care-l făcea vizibil din toate părțile. Conform unei notițe de pe verso-ul unor fotografii cu imaginea monumentului în construcție, aflată în patrimoniul muzeului albaulian, șeful de șantier a fost Michail Wagner⁴⁴.

Obeliscul, înalt de 22,5 metri, prevăzut cu trei nervuri care îi accentuează suplețea, este ancorat pe un postament înalt, solid, prismatic. În postament, o celulă simbolică cu deschidere pe latura de vest și pe latura de est amintește destinul crunt al celor trei moți care, înainte de supliciu, au fost închiși între zidurile cetății. Pe fațada vestică, pe o placă de gresie montată deasupra ușii din fier forjat au fost trasate hotarele țării reîntregite, disimulat redat cu ajutorul liniilor unor trupuri înlănțuite cu motive florale, iar în interior, sculptate, chipurile celor trei martiri. Pe fațada estică, o impresionantă statuie a Victoriei înaripate, ideal al luptătorilor pentru dreptate și libertate, lucrată în plastică plină, privește orașul și pare să exprime omagiul românilor care aduc „Smerită închinare lui Horea, Cloșca și Crișan”, inscripție săpată pe soclu.

S-a luat decizia ca inaugurarea monumentului să aibă loc în ziua de 14 octombrie 1937, în cadrul unei grandioase manifestări naționale, în prezența regelui Carol al II-lea și a Marelui Voievod de Alba Iulia, Mihai.

„Programul Serbărilor Naționale pentru Comemorarea Eroilor Martiri Horia, Cloșca și Crișan, din 14 Octombrie 1937 la Alba Iulia”, redactat și tipărit sub antetul Președenției Consiliului de Miniștri, publicat și în presa timpului, stabilea limpede: „Ora 9 – Primirea Regelui în gară; Ora 9.30 – Parastas solemn la Catedrala Încoronării; Ora 10 – Dezvelirea monumentului; Ora 11 – Defilarea populațiunii din regiunea Munților Apuseni în Piața Mihai Viteazul; Ora 13.30 – Dejun în Sala Unirii”⁴⁵.

Între timp, comitetul de organizare a Serbărilor, Despărțământul Alba al ASTREI și Președenția Consiliului de Miniștri au trimis invitațiile adresate personalităților din țară. S-a decis ca la inaugurare să fie prezenți: demnitari

⁴³ M.N.U.A.I., *F.A.S.T.R.A.*, dos. inv. 3107, doc. 176–189.

⁴⁴ Ioana Rustoiu și colab., *op. cit.*, p. 32.

⁴⁵ S.J.A.A.N., *Fond Chestura poliției Alba Iulia (F.C.P.A.I.)*, *Acte inventariate*, dos. 22/1937, f. 1.

ai Curții și reprezentanți ai Casei Regale, miniștrii și foști miniștrii, mareșali ai Armatei, membrii ai Biroului Senatului, Biroului Camerei Deputaților, subsecretari de Stat, foști președinți ai Consiliului de Miniștri, Camerei Deputaților, Senatului, mitropoliți ai Bisericii Ortodoxe și Unite, conducerea Curții de Casație, a Curților de Apel, Tribunalelor, decanii barourilor din țară, membrii Consiliului Legislativ, conducerea universităților din București, Cluj, Iași, Cernăuți, membrii Academiei Române, Fundațiile regale, prefectii și primarii din Ardeal, medicii de județe și de orașe din Ardeal, membrii Ordinului „Ferdinand I”, reprezentanții de marcă ai partidelor politice, șefi de bănci, instituții și societăți culturale, personalități din viața economică și culturală⁴⁶. Invitații au primit și membrii elitei albaiulene. Până la eveniment, comitetul de organizare a serbărilor comemorative a fost asaltat de cereri de invitații. Comitetul de direcție a Camerei de Comerț și Industrie Alba a înaintat și o listă a oaspeților pe care-i aștepta. Primăria Alba a cerut 30 de bilete la tribună. Tribunalul Alba dorea 8 bilete. Ofițerii din Garnizoana Alba și Sebeș au dorit invitații pentru ei și familiile lor.

Au fost acreditați la serbări numeroși ziaristi din Alba Iulia și din țară: Pierre Chanier, Prof. M. Alexiu, Ioan Todericiu, Aurelia Similie (Biroul presei ASTRA), Peturca Ioan, Silviu Florea, Gheorghe Avramescu („Națiunea”), Giurgiu Gheorghe („Patria”), Corneliu Albu („Triumful”), dr. Traian Mârza, dr. Donu I. Pop („Alba Iulia”), Horea Stanca („Națiunea română”), Sever Stoica („Ideea”), dr. Aurel Buteanu („Sindicatul presei”), Nicolae Buta („România nouă”), Vasile Glițescu (stenograful Palatului, Direcția presei), Donu Todericiu („Viitorul Albei”), Ion Drașoveanu („Porunca vremii”), Mihail Muntean, dr. Aurel Gociman („Universul”), Lazăr Boldur („Informația”), Nic Ionescu, Vasile Muntean („Dimineața”), Ștefan Păunescu („Adevărul”), Puiu Zaharia („Ecol”), Gheorghe Corcodel („Curentul”), Alexandru Herlea („Solia”), Anuța Rusu (birourile presei)⁴⁷. Au fost suplimentate trenurile care veneau din toate colțurile Transilvaniei (din județele Arad, Bihor, Cluj, Turda Mureș, Târnava Mică, Hunedoara, Alba) spre Alba Iulia⁴⁸.

În oraș, toți factorii de decizie au fost antrenați pentru reușita evenimentului (administrație, poliție, jandarmerie, siguranță, serviciu sanitar). Una dintre primele măsuri luate de primarul dr. Floașiu a fost organizarea unei comisii locale, compusă din Nicolae Cioancă, viceprimar, dr. Cornel Dărămuș, medic șef al urbei, și dr. Gheorghe Petreanu, șeful poliției orașului, care avea sarcina de a stabili lista lucrărilor urgente de reparații și amenajări ce trebuiau făcute

⁴⁶ *Ibidem*, f. 51; M.N.U.A.I., F.A.S.T.R.A., dos. inv. 293/3107, doc. 1–47.

⁴⁷ S.J.A.A.N., F.C.P.A.I., *Acte inventariate*, dos. 22/1937, f. 7.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 47.

pe traseul pe care urma să-l parcurgă cortegiul regal⁴⁹. Cu această ocazie a fost reparat asfaltul, s-a înlocuit pavajul, s-au refăcut podurile și podețele din zonă, s-au igienizat canalele și rigolele, s-au refăcut trotoarele și gardurile, au fost toaletați arborii din parcuri și cei de pe traseu, au fost plantate flori, au fost schimbați stâlpii de la terasa Teatrului „Caragiale”⁵⁰.

Poliția, jandarmeria și siguranța au colaborat permanent. S-a monitorizat starea de spirit a populației⁵¹. Au fost luate din timp măsuri de siguranță pentru desfășurarea în condiții optime a serbărilor.

Dr. Gheorghe Petreanu, șeful poliției locale, a trimis la 6 octombrie 1937 directorului general al Poliției București, Vintilă Ionescu, harta orașului⁵² Alba Iulia cu indicarea traseului cortegiului regal în 14 octombrie 1937, cu ocazia serbărilor martirilor Horea, Cloșca și Crișan. Potrivit programului stabilit: „descinderea se face în Gara Alba Iulia, de unde cortegiul va urma traseul menționat cu culoare roșie. Parcurgând str. I.G. Duca, str. Frații Buzești, Calea Regele Ferdinand, str. Horea, str. Inocențiu Micu Klein până la Biserica Încoronării. După terminarea serviciului religios, traseul va urma parcursul trasat cu culoare verde, pe străzile Calea Regele Ferdinand, până la Monumentul Eroilor Martiri Horea, Cloșca și Crișan. După terminarea ceremoniei de la Monument, M.S. Regele, împreună cu atașatii militari străini și înalții demnitari, va trece pe traseul marcat cu culoare violet la închisoarea lui Horia și Cloșca. (I. 18). După aproximativ 20 de minute M.S. Regele va pleca la locul defilării în Piața Mihai Viteazul, la locul marcat cu T. 17. După defilare, M.S. Regele va pleca la apartamentele rezervate Persoanei Majestății Sale la Palatul Încoronării, urmând traseul marcat cu negru, pe străzile I.G. Duca, Frații Buzești, Calea Regele Ferdinand, Catedrala Încoronării (Aripa stângă 19). În timpul cât M.S. Regele va rămâne în apartamentele Persoanei Sale, oaspeții cari sunt invitați la Banchet, în număr de 212, se vor aduna în Sala Unirii. După îndeplinirea tuturor formalităților pentru primirea M.S. Regele la banchet,

⁴⁹ *Ibidem*, dos. 22/1937, f. 26.

⁵⁰ S.J.A.A.N., *Fond Primăria Alba Iulia (F.P.A.I.), Acte înregistrate*, dos. 1378/1937.

⁵¹ De pildă, o nota telefonică din 30 sept. 1937 menționa: „Azi, 30 sept. 1937, în prezența lui Marcu Ion, Hălălai Ion și subsemnatul, numitul Mihail Cristea din Cetea mi-a făcut o declarație verbală după cum urmează: legionarii Truța Vasile, student în teologie, și Petru Chitulea, student la Litere la Cluj, duminica 26 sept. au mers la jocul satului din menționata comună și oprind jocul cu alți aderenți ai lor au cântat câteva cântece legionare după care apoi au făcut o propagandă intensă pentru ca să nu meargă nimeni la serbările dezvelirii monumentului Horea Cloșca și Crișan în Alba Iulia, spunând să nu mergeți la serbarea monumentului în Alba Iulia că nu aveți ce vedea frumos, că nu e nimic de importanță acolo și că e bine să veniți cât mai mulți la 4 sept. la adunarea legionarilor unde se va strânge lume foarte multă”. (S.J.A.A.N., *F.C.P.A.I., Acte inventariate*, dos. 22/1937, f. 28).

⁵² Vezi Anexa.

M.S. va coborî din apartamente, trecând în Sala Unirii, prin Calea Regele Ferdinand, str. Unirii, pe traseul marcat cu cerneală neagră. După terminarea banchetului, M.S. regele, împreună cu întreg cortegiul, se vor întoarce la gară pe ruta Calea Regele Ferdinand, Frații Buzești, I.G. Duca, traseu marcat cu roșu⁵³.

În vederea întăririi măsurilor de pază și siguranță pentru serbările din 14 octombrie 1937, pe traseul cortegiului regal s-a decis organizarea a 14 sectoare astfel: „sectorul I Gara, Piața Gării până la str. I.G. Duca; sectorul II de la str. I.G. Duca până la str. Episcop Athanasie; sectorul III de la str. Episcop Athanasie până la str. Moldovei; sectorul IV de la str. Moldovei până la str. București; sectorul V str. București, I.G. Duca, Piața Mihai Viteazul; sectorul VI de la Piața Nouă până la str. Canalului; sectorul VII de la str. Canalului până la Poarta întâi a Cetății; sectorul VIII de la Poarta întâi la a doua a Cetății; la monument pază, zona închisă, doar invitați; sectorul IX de la Poarta a doua până la str. Unirii; sectorul X cuprinde str. Unirii cu Cercul Militar, Sala Unirii până la str. Inocențiu Micu Klein; sectorul XI str. I.M. Klein până la Spitalul Militar; sectorul XII Platoul Romanilor, parcul de mașini; sectorul XIII: Catedrala Încoronării și curtea catedralei; sector XIV: de la ieșirea din Biserica Încoronării până la Sala Unirii⁵⁴. Directorul general al Poliției a dispus măsurile pentru paza sectoarelor și efectivele necesare⁵⁵. Pentru un plus de siguranță, pe traseu s-au stabilit și posturi permanente de gardieni și jandarmi.

Conform dispozițiilor, șefii de sectoare urmau să preia sectoarele în dimineața zilei de 13 octombrie cu tot personalul repartizat. Toți trebuiau să participe la verificarea traseului de-a lungul sectorului, a tuturor imobilelor, subsolurilor. Trebuiau identificați locatarii imobilelor situate la stânga și dreapta traseului.

Fiecare proprietar de casă și locatar urma să răspundă de toți aceia pe care îi găzduia. În acest scop, s-a semnat cu fiecare dintre ei o declarație tip. În declarație, proprietarul de imobil (locuință) își asuma răspunderea ca în ziua de 14 octombrie 1937 să nu admită în spațiul său locativ nicio persoană străină de familie ori chiriași. Acesta trebuia să interzică oricărui membru al familiei, sau rudă găzduită, să urce pe acoperișul casei ori în pod și să arunce buchete de flori ori alte obiecte în momentul trecerii cortegiului regal prin fața casei. Nu erau admise ferestrele casei deschise în momentul trecerii regelui. Nu era permisă executarea unor fotografii ori filmări din spatele geamurilor, din pod ori de pe acoperișul casei⁵⁶.

În zilele de 13 și 14 octombrie 1937 Poliția Gării urma să verifice și să identifice personalul CFR-ist, superior și inferior, cu concursul șefului gării.

⁵³ S.J.A.A.N., F.C.P.A.I., *Acte inventariate*, dos. 22/1937, f. 2.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 70.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 74.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 10.

Șeful gării trebuia să fie prezent la sosirea și la plecarea trenurilor, chiar și a celor de marfă, identificând pe toți călătorii ce soseau în localitate. Trebuiau aflate informații despre scopul venirii și locul unde găzduiau cei nou sosiți, fiind avizată imediat poliția orașului. Trebuiau supravegheați fochiștii și restul personalului gării în timpul descărcării mărfurilor din trenurile de marfă.

Pentru un control eficace, s-a decis ca în gară să fie numai o intrare care să servească și ca ieșire. Personalul poliției gării avea obligația ca, împreună cu impiegații, să verifice buna funcționare a acelor de schimbare a direcției liniilor de cale ferată, să asigure serviciul de pază și siguranță a garniturii trenului regal tot timpul cât va sta în gară, să monitorizeze clădirea gării și toate imobilele situate în jurul acesteia, Magazia de depozit, Depoul de mașini, Moara „Johana” și cele câteva locuințe de aici. În sectorul I, la gară, s-a stabilit să existe și un serviciu pentru circulația vehiculelor.

Și pentru zona cetății măsurile stabilite au fost limpezi. Intrarea și ieșirea din Cetate nu se putea face decât pe poarta principală. În dimineața zilei de 13 octombrie, Catedrala trebuia cercetată amănunțit în toate încăperile ei, sub scaune, în pod, clopotniță, după care trebuia închisă. La ușile de acces s-au stabilit posturi fixe de pază, jandarmii având ordinul de a nu permite nimănui accesul în biserică și în curtea bisericii. Pentru ziua inaugurării, s-au stabilit posturi fixe de pază îndeosebi la încrucișările de străzi.

Toate operațiile de pază și siguranță executate cu o zi înainte trebuiau făcute și în ziua evenimentului. Proprietarii și locatarii imobilelor de pe traseul cortegiului regal trebuiau avertizați din nou, în dimineața zilei, în legătură cu modul de comportament impus de către autorități în momentul trecerii regelui, a suitei și a invitaților. Personalul polițienesc de pe traseu trebuia să fie vigilent, să nu stea grupat. Nimeni nu trebuia să iasă din cordoane ori să dea petiții. Chestorului Gheorghe Botea, de la Prefectura Municipiului București, i s-a încredințat sarcina de a se ocupa de serviciul circulației în Alba Iulia în ziua inaugurării⁵⁷.

Măsurile de siguranță au vizat și defilarea. În dosarul Chesturii, formația coloanei de delilare urma să cuprindă: 200 tulpnice, 300 preoți, 300 steaguri, 2.000 străjери, 6.000 șoimi, 10.000 țărani din județele străine, 20.000 țărani din județul Alba. Coloana țăranilor trebuia ordonată astfel: feciorii, fetele, nevestele, bărbații, bătrânii, iar țăranii să fie laolaltă, fără a se lua în considerare comuna sau județul⁵⁸.

Pentru un control asupra mulțimilor de oameni participanți la serbări, la 13 octombrie 1937, printr-un ordin emis de prefectul județului Alba, au fost stabilite reguli stricte, populația fiind împărțită în defilanți și spectatori. S-a

⁵⁷ *Ibidem*, f. 70, 74.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 89.

stabilit ca județul Alba să defileze la sfârșitul coloanei de defilare, după normele stabilite de comitetul ASTREI.

„Plasa Sebeș, în afară de defilare, va forma cordon de la monument și până la catedrală pe ambele părți ale șoselei iar după plecarea cortegiului regal din catedrală, tot pe drumul încoronării, pe unde a venit, se va înapoia spre gară, încolonându-se în coloana generală, unde i se va lăsa, de la început, loc. Cele 8 plase se vor încolona la sfârșitul coloanei pe județ după cum urmează: Plasa Vințu de Jos va sosi din direcția Partoș, precum și plasa Sebeș, făcând aceasta din urmă operația de cordon arătată mai sus. Plășile Abrud, Zlatna, Alba Iulia, Aiud, Ocna Mureș și Teiuș, având locul de grupare în fața cimitirului militar din Cetate, se vor încolona în coloana generală ajungând acolo pe drumul încoronării. După defilare, plășile Sebeș, Vințu de Jos, Abrud, Zlatna și Alba Iulia se vor înapoia pe drumul Micești iarăși în fața Catedralei unde li se va servi hrana, iar plășile Aiud, Ocna Mureș și Teiuș vor înainta pe oborul de vite unde vor primi hrana.

Operațiunile publicului asistent din plasa Sebeș. Plasa Sebeș / publicul asistent / și plasa Vințu de Jos vor fi postate în semicercul din fața Catedralei. Celelalte 6 plăși vor fi postate pe zidurile Cetății și în șanțul de sub monument. După terminarea serviciului la monument, acești spectatori se vor deplasa prin spatele cetății cei care sunt pe ziduri, iar cei din șanțul de jos, prin strada Banul Mihalcea, apoi Regele Ferdinand în Piața Mihai Viteazul, înainte de a începe defilarea. Cei de pe zidurile cetății se vor strecura prin spatele cetății pe strada Roșiori în Piața Mihai Viteazul prin dosul tribunelor⁵⁹.

Invitații întârziate urmau să fie îndrumați la Catedrală și monument pe rute ocolitoare. După dezvelirea monumentului toată asistența intelectuală și țărani urma să fie dirijată „în cel mai scurt timp posibil” din fața monumentului în Piața Mihai Viteazul. Cei fără bilete la tribună trebuiau așezați în prelungirea tribunelor oficiale⁶⁰.

Aplicarea acestor măsuri cerea efective militare (poliție, jandarmerie) numeroase. În sprijinul poliției locale, Ministerul de Interne, prin Direcția Generală a Polițiilor, a suplimentat personalul polițienesc pentru ziua de 14 octombrie 1937. Au sosit efective militare de la Inspectoratul Regional Cluj, Inspectoratul București și Inspectoratul Timișoara⁶¹, cărora le-a fost asigurată cazarea și întreținerea, costul estimativ fiind de 4050 lei/zi⁶². În scopul încartiruirii, Liceul de fete din oraș, Școala primară de stat „Avram Iancu” și Școala nr. 11 din str. General Grigorescu și-au suspendat cursurile încă din ziua de 11 octombrie 1937⁶³.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 85.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 86.

⁶¹ *Ibidem* f. 66–67, 68–69.

⁶² *Ibidem*, f. 8.

⁶³ *Ibidem*, f. 19, f. 20.

Printre cei detașați s-au numărat: Constantin Cernat (director general), Vintilă Ionescu (inspector general), Strate Stratilescu (inspector general), Gavrilă Păușan (chestor de poliție Satu Mare), Iosif Horvath (chestor de poliție Cluj), Liviu Murgău (chestor de poliție Deva), Ion Dumitrescu (chestor de poliție Târgu Mureș), Ionel Ciurea (chestor de poliție Brașov), George Teodoru (secretar de chestură Odorhei), C. Eotișel (secretar de chestură Turda), Nicolae Pătrângenaru (șef poliție Sighișoara), Ion Lupeanu (șef poliție Blaj), Baldi Pop (șef poliție Bistrița), Ion Iuga (șef poliție Zalău), Dumitru Tira (șef poliție Dej), dr. Ion Stoichiță (șef poliție Sfântu Gheorghe), 40 de ofițeri de poliție și detectivi din Direcția Generală de Poliție, personalul de poliție Alba, Deva, Sebeș, Aiud, Abrud, 100 ofițeri de poliție și detectivi. Locuințe speciale (apartament cu baie) au solicitat Constantin Cernat, Vintilă Ionescu și Strate Stratilescu⁶⁴.

Au fost luate măsuri și pentru funcționarea ireproșabilă a Serviciului medical în timpul evenimentului⁶⁵. În biroul Serviciului sanitar din clădirea primăriei orașului s-a organizat un punct central de comandă sub coordonarea medicului șef dr. Cornel Dărămuș, asistat de trei medici și doi agenți sanitari. Oricine putea primi aici lămuriri. În caz de nevoie, existau la primărie două camioane-salvare, pentru transportul bolnavilor ori accidentaților, și un stoc de pansamente și medicamente.

În oraș funcționau patru spitale pentru plasarea cazurilor grave. Spitalul orașului (str. București) dispunea de 20 paturi. Sanatoriul Dr. Bratu (Piața „Mihai Viteazul”) avea 8 paturi. Sanatoriul Dr. Roth (din Piața „Mihai Viteazul”) avea 12 paturi. Spitalul militar din Cetate avea 100 paturi. Cu excepția spitalului orașenesc, celelalte aveau în dotare întreg instrumentarul medical necesar intervențiilor chirurgicale dificile.

Au fost stabilite 12 posturi de prim ajutor pe raza orașului, la intrarea și ieșirea din oraș și pe arterele principale. Primul post, la podul Mureșului (Partoș), avea instalat un telefon și o sala de clasă din școala primară, evacuată și amenajată corespunzător pentru caz de nevoie. Celelalte posturi erau la: Gara Mare CFR, Școala primară „Avram Iancu”, primărie, Târgul de vite (str. Dorobanți), abator, Cazarma Pionierilor (cetate), Cantonul 2 CFR (str. Roșiori), Azilul infirmilor (str. Libertății), Cantonul 1 CFR (str. Mărășești), Fabrica de săpun (str. Olteniei) și Gara Mică⁶⁶.

Fiecare post, coordonat de un medic ori agent sanitar / infirmier, ajutat de un curier și un gardian / jandarm, a primit un necesar de pansamente și medicamente, pentru eventuale intervenții⁶⁷, un steguleț și o eșarfă cu însemnele

⁶⁴ *Ibidem*, f. 8.

⁶⁵ S.J.A.A.N., *Fond Serviciul Sanitar Alba Iulia (F.S.S.A.I.)*, dos. 5/1937, f. 5.

⁶⁶ *Ibidem*, F.C.P.A.I., *Acte inventariate*, dos. 22/1937, f. 17.

⁶⁷ În stoc existau: un kg de vată, 5 bucăți pansamente individuale, 10 bucăți feșe din tifon, o sticlă cu tinctură iodată, o sticlă cu apă oxigenată concentrată, o sticlă cu alcool sanitar, 5 fiole cofeină, 5 fiole ulei canforat, o fiolă se antitetanic.

Crucii Roșii, precum și două tipizate, unul pentru consemnarea medicamentelor primite, iar celălalt pentru înregistrarea cazurilor (nume, vârstă, domiciliu), a diagnosticului și a medicației la care s-a recurs. La cerere, prin curier sau la telefon, stocul de medicamente epuizat se putea reîmprospăta. Cazurile grave trebuiau direcționate spre spitale, cele de boli interne spre spitalul orașului iar problemele chirurgicale, în funcție de situația materială a pacientului, la Spitalul militar ori la unul dintre cele două sanatorii private. La cerere, pentru transportul bolnavilor se puteau folosi cele două salvări. În caz de moarte, decedatul urma să fie transportat la camera mortuară din cimitirul orașului. La finalul zilei, medicul postului de prim ajutor trebuia să predea la primărie pansamentele și medicamentele rămase, eșarfa, stegulețul și cele două tipizate cu însemnări, pentru ca dr. Dărămuș să poată face o dare de seamă privind activitatea serviciului în timpul serbărilor.

Pentru un serviciu sanitar prompt, au fost antrenați mulți medici albaiulieni⁶⁸. Potrivit declarațiilor personalului medical și sanitar, posturile de prim ajutor au fost „luate în primire” de la ora 7 și jumătate până la ora 15, când oficialitățile au început să plece⁶⁹. În rapoartele lor, în timpul evenimentului, medicii au consemnat cazuri de contuzii, entorse, luxații, fracturi, gastrite, lipotimii, anemii etc.⁷⁰.

În sarcina coordonatorului postului de prim ajutor a stat și indicarea, printr-un anunț vizibil, a fântânilor cu „apă bună de băut” din preajma postului. La Depozitul de bere Luther, primăria a asigurat două cisterne cu robinete montate, pline cu apă, puse la dispoziția oamenilor, prima cu o capacitate de 1.000 litri iar cea de-a doua cu o capacitate de 2.500 litri⁷¹. Primăria a amenajat și closete publice în preajma posturile de prim ajutor.

Ziua inaugurării a decurs conform programului, fără incidente. Regele, ajuns la Alba Iulia la ora 9, a fost primit în gară de Gheorghe Tătărescu (prim-ministru). Au fost prezenți: ministrul Valer Pop, primarul dr. Ioan Colbazi și o delegație restrânsă a Comitetului local al ASTREI. Cortegiul format s-a îndreptat spre Catedrala Încoronării. La ora 9.30, în catedrală, în prezența regelui Carol al II-lea și a fiului acestuia, Mihai Mare Voievod de Alba Iulia, a fost oficiat un serviciu religios de pomenire de către mitropolitul Sibiului, Nicolae Bălan, asistat de cler. Apoi, cortegiul a pornit spre obelisc, unde s-a oficiat o slujbă de sfințire a

⁶⁸ Cornel Dărămuș, Emil Frumm, Ioachim Totoian, Ion Todoruțiu, Gheorghe Buda, Mircea Crișan, Arthur Fleischer, Leopold Salamon, Nicolae Dragomir, Romulus Bratu, Friedrich Roth, Samuel Ostfeld, Constantin Popescu, Nicolae Igna, Andrei Nagy, Alexandru Springer, Alfred Bleifer, Leopold Izrael, Zeno Muntean, Gavril Grünfeld, Paul Mandl etc. (S.J.A.A.N., F.S.S.A.I., dos. 5/1937, f. 4).

⁶⁹ S.J.A.A.N., F.S.S.A.I., dos. 5/1937, f. 21.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 22–25.

⁷¹ *Ibidem*, f. 18.

acestuia. Au luat cuvântul: mitropolitul Nicolae Bălan, Eugen Hulea (directorul Liceului „Mihai Viteazul”), Gheorghe Tătărăscu, Alexandru Lapedatu, Valer Pop. La ora 10, regele, cu suita și înalții demnitari, a vizitat celula simbolică a martirilor, iar apoi s-a îndreptat spre tribuna din Piața „Mihai Viteazul” pentru a asista la defilare. Coloana de defilare a fost formată de 8.000 de străjeri, băieți și fete, urmați de Șoimii Carpaților, de țărani organizați pe județe înșiruite în ordine alfabetică, și de școli cu elevii în costume naționale. O puternică impresie au lăsat-o cei 10.000 de hunedoreni precum și alaiul celor 10.000 de țărani din județul Alba, fiecare purtând un drapel. După defilare, regele s-a întors la catedrală, la apartamentul regal. După 20 de minute a coborât și s-a îndreptat spre Sala Unirii, pentru a participa la banchetul oficial stabilit pentru ora 14. După banchet, regele a părăsit orașul⁷².

La comemorarea martirilor au participat 70.000 persoane. Au fost prezenți, pe lângă membrii guvernului, atașatii militari străini, foști prim-miniștri și miniștri ai țării, primul președinte al Înaltei Curți de Casație și Justiție, Procurorul General al României, președinții Curților de Apel din țară, procurori generali și prim-președinți ai tribunalelor din Ardeal, înaltul cler în frunte cu patriarhul Miron Cristea, rectorii universităților și ai academiilor din țară.

Serbările și-au atins scopul. Întreaga suflare, prezentă la comemorare, a vibrat, bucurându-se de omagiul adus martirilor neamului. Încă o dată orașul s-a aflat la înălțime, grație inițiativei și eforturilor ASTREI. Experiența autorităților locale în organizarea unor evenimente de amploare și-a spus și de această dată, cuvântul.

Bibliografie

Surse inedite

Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Fond Asociațiunea pentru Literatura și Cultura Poporului Român

Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale

Fond Prefectura Alba. Cabinetul prefectului

Fond Primăria Alba Iulia

Acte înregistrate

Fond Prefectura Alba

Fond Chestura Poliției Alba Iulia

Acte inventariate

Fond Serviciul Sanitar Alba Iulia

⁷² *Ibidem*, f. 14–15.

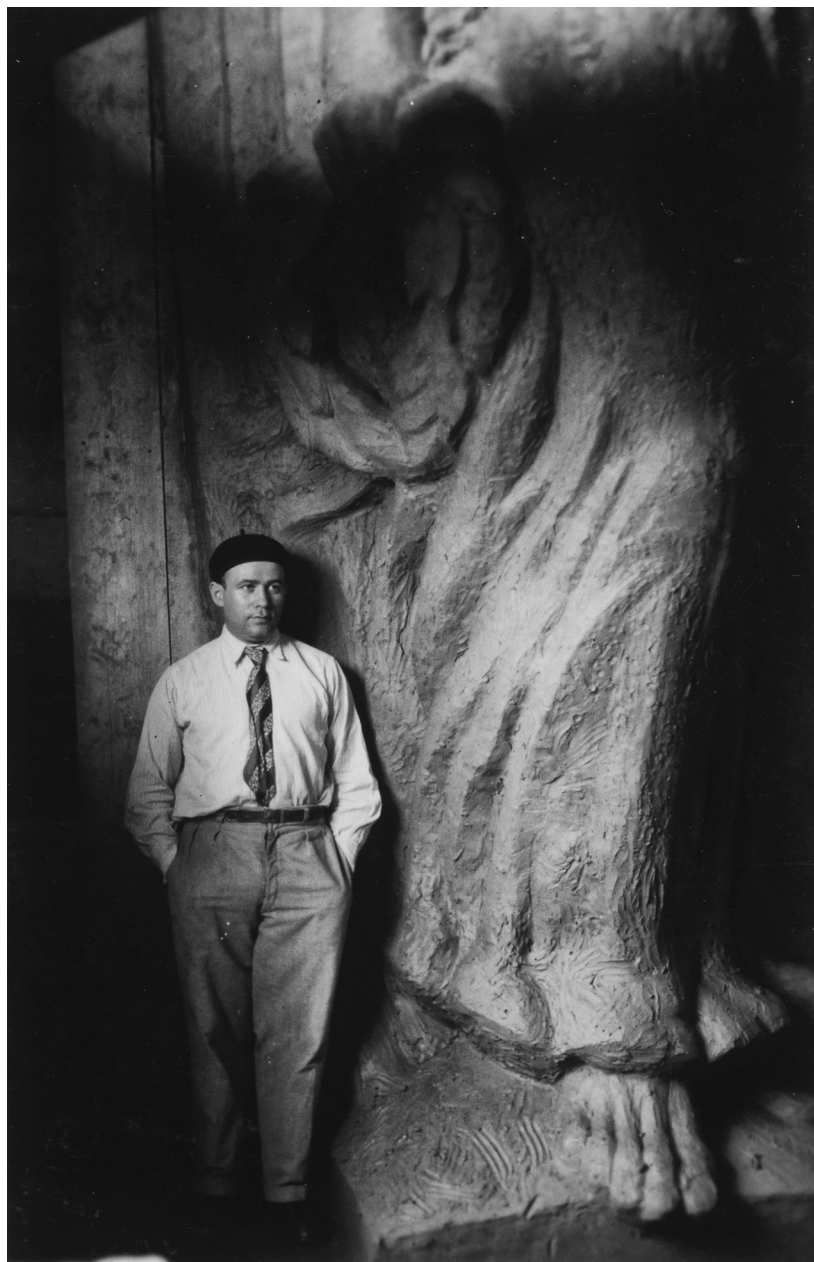
Surse edite. Lucrări generale și speciale

Moga, Valer, *Astra și societatea (1919–1930)*, Cluj Napoca, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2003.

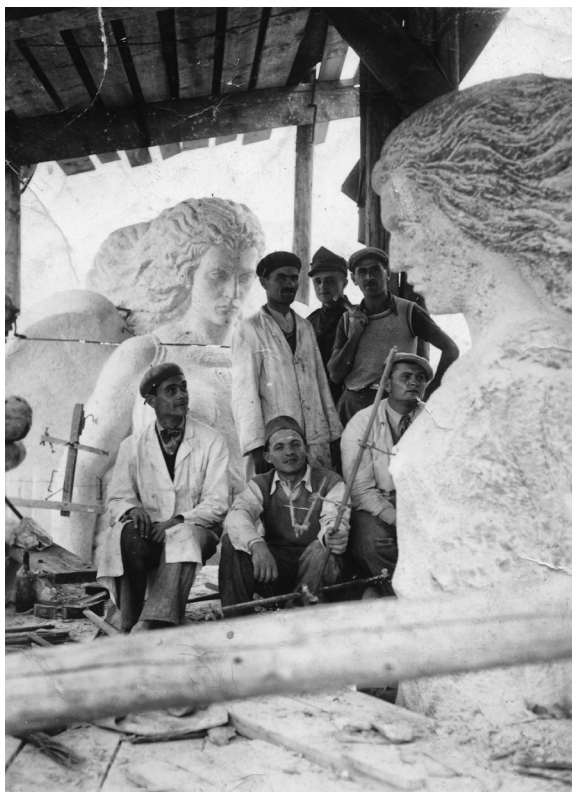
Palihovici, Liviu, „Monumentul Horea, Cloșca și Crișan din Alba Iulia”, în *Apulum*, 18, Alba Iulia, 1980.

Rustoiu, Ioana și colab., *Regii României la Alba Iulia*, Alba Iulia, 2019.

**Lista ilustrațiilor
din Colecția Muzeului Național al Unirii Alba Iulia**

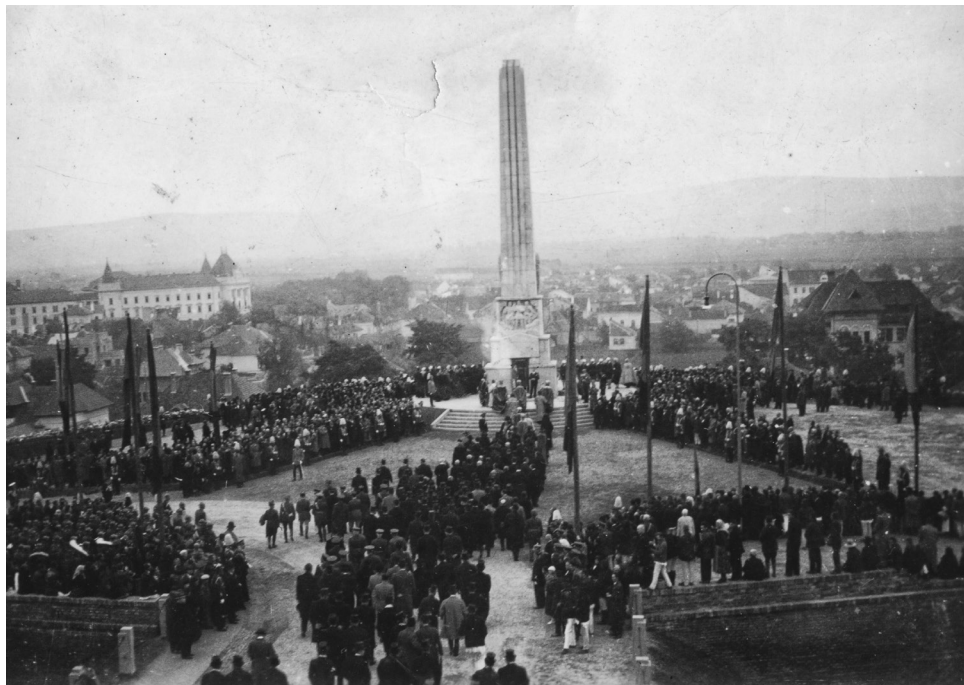
1. Sculptorul Iosif Fekete pe șantierul Obeliscului „Horea, Cloșca și Crișan”.

2. Artiști și lucrători pe șantierul Obeliscului „Horea Cloșca și Crișan”.

3. Șantierului Obeliscului „Horea Cloșca și Crișan”.

4. Ziua inaugurării Obeliscului „Horea Cloșca și Crișan”, 14 octombrie 1937.

5. În drum spre monument.

6. Preoții, în frunte cu Episcopul de Alba Iulia Partenie Ciopron, în drum spre monument.

7. Regele Carol al II-lea și fiul său, Mihai Mare Voievod de Alba Iulia, în drum spre monument.

8. Discursul regal în fața mulțimii.

9. În așteptarea defilării.

10. În așteptarea defilării.

11. Defilare, Alba Iulia, 14 octombrie 1937.

12. Defilare, Alba Iulia, 14 octombrie 1937.